

**Агитатордын
БЛОКНОДЫ**

1983

ЯНВАРЬ

1 №

Бастыра ороондордын пролетарийлери, бириккилегер!

АГИТАТОРДЫҢ БЛОКНОДЫ

КПСС-ТИҢ ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ ОБКОМЫНЫҢ
ПРОПАГАНДА ЛА АГИТАЦИЯ БӨЛҮГИ

1983 j.
январь
1 №

Алтайдын бичиктер чыгарар издательствозынын
Туулу Алтайдагы бөлүги

БАЖАЛЫКТАР

Бешжылдыктын алтамдары	3
Областын Аш-курсакты көптөдөр программазы айынча	8
Ак-чек тудар дисциплина	16
Лекторлорго до политинформаторлорго болушту	20
Улу Октябрь төзөгөн литература	22
Чочыдышту ла ижеништү жыл	27

БЕШЖЫЛДЫКТЫН АЛТАМДАРЫ

Он биринчи бешжылдыктын үчинчи жылы — 1983 жыл жагырып, ишмекчи алтамын баштады.

Бистин областьтын коммунисттери, бастыра ишкүчиле жаткандары, ончо совет албаты чылап ок, КПСС-тин ноябрьский (1982 ж.) Пленумынын жөптөрүн, СССР-дин ле РСФСР-дин Верховный Советтеринин сессияларынын материалдарын акту күүндеринен уткыгылап, коммунистический партиянын ич ле тышжанындагы политиказын бирлик күүн-санаала жарадып турулар.

КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы нөкөр Ю. В. Андропов ноябрьдагы Пленумда эткен докладта 1983 жылдын ла бүткүл бешжылдыктын пландарын бүдүреринде партийный, советский ле хозяйственный органдардын бүдүретен ижинин төс ууламжыларын теренжиде көргүскен. Мында төс ажару албаты-хозяйствонун алдында турган эн учурлу задачаларга, анчада ла интенсификацияны түргендедерине, производствонун тузазын бийиктедерине, кымакайлашты жарандыраарына, государственной ла иштеги дисциплинаны тыгыдарына, жарадылган жөптөр кыйалта жогынан бүдерин шинжүде тударына эдилген.

Бешжылдыктын пландарын жеңүлү бүдүрери телекейдеги кату айалга жымжаганынан камаандузы жарт. Бистин партиянын тышжанындагы политиказы КПСС-тин XXIV, XXV, XXVI съездтеринин жөптөри аайынча өткүрилип жат. Мынан да ары ол ууламжыла өткүрилер.

Бешжылдыктын өткөн эки жылынын туркунына бистин областьтын экономический ле социальный өзүмин шиндеп көргөндө, албаты-хозяйствонун ончо бөлүктери ичкери билдирлү алтам эткени ле албатынын жадын-жүрүми жарана бергени иле билдирет. Бу једим партийный, профсоюзный, комсомольский организациялардын, албаты депутаттарынын Советтеринин, иштеги коллективтердин күүүренкей ижинин шылтузы болуп жат.

Он биринчи бешжылдыктын экинчи жылын једимдү өткүрери учун өткөн Бастырасоюзный мөрөйдө Шебалин ле Кош-Агаш аймактар жеңү алып, КПСС-тин Төс Комитединин, СССР-дин Министрлер Совединин, ВЛКСМ-нин Төс Комитединин ле ВЦСПС-тин улалып жүрер Кызыл Мааныларыла кайралдаткандар. Кан-Оозы аймак ла бир канча

коллективтер Бастыраоссийский социалистический мөрөйдө
јенүчилер болуп чыгып, РСФСР-дин Министрлер Совединин
ле ВЦСПС-тин улалып јүрер Кызыл Мааныларын ал-
гандар.

Областьтын промышленный предприятиелеринин көбизи
өткөн жылдын производственный программаларын бастыра
техико-экономический көргүзүлөр аайынча бүдүрүп салган-
дар. СССР-дин 60 жылдык юбилейине учурлалган социали-
стический мөрөйдө јакшынак көргүзүлөргө Акташтагы рудо-
управлениенин, «Электробытприбор» заводтын, калаш бы-
жыраар заводтын, бөс согор фабриканын, Маймадагы, Тура-
чактагы, Чаргыдагы сырзаводтордын ла өскө дө предприятие-
лердин коллективтери једип алгандар. Бу предприятиелер
пландалганына үзеери 3 миллион салковойдон ажыра баага
турар промышленный продукция эдип чыгаргандар. Иштеги
коллективтерде социальный өзүмнин планы, јаңы техноло-
гия ла јаңы техника тuzаланары аайынча темдектелген иштер
коомой эмес бүдет.

Областьта экономический ле социальный өзүмнин төс је-
ринде Аш-курсактын программазын бүдүрериле колбулу иш-
тер туруп јат. Јурт јаткандар орооныстын төзөлгөннинин ал-
танјылдыгын иште јакшынак једимдерле уткып, бешјылдык-
тын экинчи јылын социалистический мөрөйдө производство-
нын ончо бөлүктеринде элбеткениле божоттылар. Айдын-
күннин айалгалары качаланду да болгон болзо, јурт хозяйст-
вонын эн јаан учурлу продукталарын государствого садары-
нын пландары бүткен. Кош-Агаш, Майма, Чой, Кан-Оозы,
Шебалин аймактар, СССР-дин 60-жылдыгынын адыла адал-
ган аңылу хозяйство, «Путь Ильича», «Кызыл Мааны» кол-
хозтор, СССР-дин Наукалар Академиязынын Сибирьдеги
бөлүгинин Алтайда ченемел өткүрер хозяйствозы, «Қараколь-
ский» совхоз ло оноң до өскө хозяйстволор эт, сүт, түк, ноо-
кы, аңнын мүүзин табыштыраар пландарын јенүлү бүдүр-
гендер.

Областьтын јурт хозяйствозын өскүрерине јаан чыгым-
дар эдилет. Аш өскүрүп алары 1,3 катапка, малга азырал
белетеери 26 процентке көптөгөн.

Аш-курсактын программазы аайынча предприятиелерде
ле организацияларда болушту хозяйстволор төзөөри оноң
ары өткөн. Эмди областьтын 49 предприятиезинде ле орга-
низациязында мал азыраар площадкалар бар. Олордон бы-
јыл 256 тонна эт алылган. Онызы алдындагы јылдан 9 про-
центке көп болуп јат.

Жакшы једимдерди темдектеп тура, бир кезек предприятиялер ле организациялар плановый јакылталарын, анчада ла производствонун тузазын бийиктедери јанынан јакылталарын бүүдүрип болбогондор. Агаш хозяйствонун кезик предприятиялери государствого агаш береринин планын бүүдүрбегендер. Эл-јон тузаланар товарлар эдер предприятиялердин кезиги анайда ок једикпестүү иштегендер. Иштин арбынын бийиктедери јанынан иш јылбай јат. Материалдарды, одыру-энергетический ресурстарды кымакайлаары, јангы техниканы ла технологияны тузаланары јанынан јакылталар бүүтпеген.

Объекттерди тузаланарына табыштырарынын пландарын јылдын ла сайын бүүдүрбей тургандарынан улам јетире тудулбаган объекттердин кеми бу јылдын учында эки катапкашыдар көптөгөн. Јаан једикпестер эл-јонды јеткилдеер предприятиялердин, ол тоодо садунун ижинде бар.

1983 јыл — он биринчи бешјылдыктын текши бүүдери аайынча сүүрекеј каруулу јыл болуп јат.

Бу јылда бистин область государствого 27100 тонна эт, 41670 тонна сүүт, 3170 тонна түүк, 2400 тонна картошко, 2050 тонна мааланын аштарын, 110 тонна мөт, 2010 тонна алмалар ла јиилектер, 114,5 тонна куманак садары темдектелген.

Областын јуртхозяйственный производствозын онон ары өскүүреринин планы КПСС-тин Төс Комитединин, ноябрьдагы (1982 ј.) Пленумынын некелтелерине, бешјылдыктын планынын ла Аш-курсактын программазынын јакылталарына келиштире тургузылган. Колхозтордо ло совхозтордо онон ары өскүүрерине 27,9 миллион салковой, өткөн јылдагызынан 7,3 процентке көп акча чыгымдаары темдектелет.

Јерди, техниканы, иштеер ле материальный ресурстарды канча ла кирези бийик тузалу тузаланганы ажыра јуртхозяйственный производствоны онон ары интенсифицировать эдери, онын тузазын бийиктедери јанынан иш өткүүрилер. Јуртхозяйственный продукцияны иштеп аларын көптөдөтөнни өзүмдердин түүжүмин бийиктедери, азыралдын төзөлгөзин тыгыдары, иште озочыл ченемелди, науканын ла техниканын једимдерин тузаланганы ажыра јеткилделер учурлу.

1983 јылда промышленный производствонун текши кеми 107 миллион салковой болор, онызы 1982 јылдын көргүзүүлеринин кеминен бир эмеш бийик. Эл-јон тузаланатан товарларды эдип чыгарары 1,4 миллион салковойго көптөөр. Культурно-бытовой ло хозяйственный керектерде тузаланатан

товарлар эдип чыгарары 6,2 процентке көптөөр. Продукциянын кожолта өзүминин бастыразын иштин арбынын бийиктеткенинин шылтузында алары темдектелип јат. Јербойындагы башкартуда турган предприятиелердин промышленный производствотоын 2,4 процентке, культурно-бытовой ло хозяйственный керектерде тuzаланатан товарларды эдип чыгарары 36 процентке көптөдөри пландалат.

1983 јылдын государственный планынын јакылталары бүдөр бастыра аргалар бар. Је оны бүдүрери ак-чек иштегенинен, бар резервтерди таап, билгир тuzаланып билеринен камаанду болгонын кажы ла башкараачы ла ишчи биллип алар учурлу. «Кажы ла кижии онын алдына тургузылган задачаны бойынын керегин бүдүрип јат деп бодоорына једип алар керек» — деп, ноябрьдагы Пленумда куучын айдып тура, нөкөр Ю. В. Андропов темдектеген. Государственный планларды бүдүрер иште партийный ла советский органдар, хозяйстволордын башкараачылары, общественный организациялар шак оныла башкарынар учурлу.

«Хозяйственный сурактар аайынча јарадылган бастыра јөптөр бүткүлинче бүткен болзо, көп једикпестер керегинде куучын да болбос эди» — деп, нөк. Ю. В. Андропов КПСС-тин Төс Комитединин Пленумында айткан. Ол түп-шүүлте бистин партийный комитеттердин, хозяйственный органдардын, областной ведомстволордын, управлениелердин ле организациялардын ижине бүткүлинче келижип јат. Көөрөм куучын өткүрерин токтодып, ийде-күчти чоком керектерге, јарадылган јөпти бүдүрерине ууландырып, шинжүде тударына ајару эдер керек.

Эмди өткүрилген иштин итогторын. ылгап ла шүүп, партийный комитеттердин ле партийный организациялардын ийде-күчтерин болгон једикпестерди јоголторына, келер отчетторго јетире партийный организациянын ижин кезем јарандыраарына, албаты-хозяйствонын бастыра бөлүктеринде партийный башкарунын кемин бийиктедерине ууландыраар керек.

КПСС-тин Төс Комитединин ноябрьдагы (1982 ј.) Пленумы коммунисттерди, бастыра ишкүчиле јаткандарды мынан озо јылдарда једип алган једимдеристи ычкынбай, бастыра ийде-күчти, творческий баштагкайды једикпестерди јоголторына, јаан учурлу экономический ле социальный программа-ларды јүрүмде бүдүрерине кычырып туру. Оны бүдүрери хозяйственный, партийный, советский, профсоюзный ла комсомольский органдардын төс ајарузында болор учурлу.

Бистин кажыбыстын ла алдында турган задача: КПСС-тин Төс Комитединин ноябрьдагы (1982 j.) Пленумынын, СССР-дин Верховный Совединин сессиязынын жөптөрүн, бистин једип алатан једимдеристи бастыра коммунисттерге, областьтын бастыра ишкүчиле јаткандарына јартап, 1983 жылдын планынын јакылталарын кажы ла предприятиенин, колхозтын, совхозтын кажы ла коллективинин алдына келиштире чокумдаары болуп јат.

Бу күндерде иштеп турган коллективтерде бешжылдыктын үчинчи жылына социалистический молјулар тургузар иштер өдүп туру. Партийный организациялардын алдында турган задача оны бойынын шинжүзинде тудуп, иште јенил эмес ле каруулу задачаларды бүдүрерге белен болгонын јаантайын көргүскен предприятиелердин, колхозтордын ла совхозтордын, стройкалардын, транспорттын ишчилерине келер жылда бүдүретен ижин чын-чике темдектеп аларына, КПСС-тин Төс Комитединин кычырузыла 1983 жылды мергендү иштин жылы эдерге, бистин ленинский партиянын XXVI съезди темдектеген задачаларды бүдүрерине болужары болуп јат.

ОБЛАСТЫН АШ-КУРСАКТЫ КӨПТӨДӨР ПРОГРАММАЗЫ ААЙЫНЧА

КПСС-тин аграрный политиказын жүрүмде бүдүрүп, бистин область 1965 жылдан ала журтхозяйствонный производствоны тыгыда өскүрер, капиталный строительствоны элбедер, колхозтордын ла совхозтордын материально-технический ийдезин тыгыдар, пландаар ла материальный јилбиркедер иштерди јарандыраар јолго турган. Журт хозяйствоны өскүрерине онынчы бешјылдыкта (1976—1980 јј.) 99 миллион салковой акча чыгымдалган. Ол јетинчи бешјылдыкта чыгымдалганынан 3,8 катап көп.

КПСС-тин Төс Комитединин мартовский (1965 ј.) Пленумынын кийинде албаты-хозяйствоннын бу бөлүгинде бастыразы 250 млн. салковойго шыдар акча чыгымдалган. Онын шылтуунда Туулу Алтайдын колхозторынын ла совхозторынын төс средстволоры 90 процентке јангырды.

1982 јыл башталып турарда производствоннын текши фондторынын баазы 281 миллион салковой болды. Ол тоодо журтхозяйствонный учурлу төс фондтор 196 миллион салковой, эмезе 1965 жылдагызынан 4 катап көптөгөн.

Журтхозяйствонный предприятиялердин энергетический ийдези тыгыды. Олордын кеми калганчы он беш јылда 2,2 катап өсти. Журт јерлерде тракторлор, комбайндар, автомобильдер көптөди. Колхозтордын ла совхозтордын көп нургуны государствоннын энергосистемазына колболды. Область текши алып тuzаланып турган электроэнергиянын 59 проценти журт хозяйствого келижет.

Областыта тuzаланып турган јерлерде химизация ла мелиорация түрген тыгып туру. 46,8 мун гектар јерде культурно-технический иштер өтти. 2,6 мун гектар јер кургадылды, 13,6 мун гектар јер сугарылды.

Колхозтордо ло совхозтордо кыралар 16,0 процентке элбейле, 151,0 мун гектарга јеткен. Областын журт хозяйствозына минеральный удобрениелер берери калганчы он јылда үч катап көптөди.

Өткүрген бастыра бу иштердин шылтузында общественный малга азырал белетеери тыгыды, аштын түжүми, малдын продуктивнозы бийиктеди, тоозы көптөди.

Общественный сектордо уй малдын тоозы, 1965 жылдагы кемине көрө, 11 мунг тынга көптөгөн, ол тоодо саар уйлар 8,3 мунга, койлор ло эчкилер 128 мунга, жылкылар 13 мунг тынга, андар 10 мунг тынга көптөгөн.

Онын шултуунда государство малдан алган продукцияны табыштырары көптөп туру. Онынчы бешжылдыкта область государственого эт табыштырары, жетинчи бешжылдыктагызына көрө, 1,4 катап, сүт — 5 процентке, картошко — 35 процентке, маала ажын — 2,6 катап, агнын мүүзин табыштырары 2,2 катап көптөди.

Улустын жадын-жүрүминин материальный аргалары жаранган, культуразы бийиктеген. Совхозтордын ишмекчилеринин ле служащийлеринин акча-жалы 2 катап бийиктеген. Колхозчылардын ижи учун төлөөри эки катап көптөгөн. Пенсияла жеткилдеер система жаранган, пенсияга төлөп турганы 3,6 катап көптөгөн.

Тузаланар общественный фондтор өсти. Областьта албатынын үредүзи, су-кадыгын корыыры жаранды. Культуразы өнжип туру.

Предприятиелерде болушту хозяйстволор тзөлип баштады. Улус бойында хозяйстволорлу боло берди. Улус акту бойынын хозяйствозын тударына жүс мунг гектардан ажыра жер берилген, ол тоодо өлөн чабатан 42 мунг гектар, мал кабыратан 58,0 мунг гектар жер. Потребкооперациянын системазы ажыра 1981 жылда улуска бойынын малын азыраарга 4 мунг тонна комбиазырал садылды, ол 1970 жылда садылганынан үч катап көп. Улус акту бойына тура тударына, уйлар ла бозулар садып аларына кредит акча берери эки катап көптөгөн.

Улустын акту бойынын болушту хозяйствозында уйлардын тоозы көптөгөн. 1975 жылдан ала 1982 жылга жетире улустын бойынын хозяйствозында бастыра малдын (уйлардын, кой-эчкилердин, чочколордын) тоозы 21 процентке көптөгөн. Журт жерде журтаган кажы ла 100 кижиге орто тооло 170 тын мал келижип јат.

Улус акту бойындагы хозяйствозында журтхозпродуктарды эдип алары көптөп туру. Бистин область бастыра эдип алып турган продукцияда улустын акту бойынын хозяйствозында эдип алып турган эт — 31 процент, сүт — 49, картошко — 97, маала ажы — 76, јиилектер — 36 процент болот.

Улустан этти потребкооперация садып алып турганы жылдын ла көптөп барып јат. Колхозтордын рынокторында көп эт садылып туру.

Улустан картошко садып алары 1982 жылда, 1975 жылдагызына көрө, 1,3 катап көптөгөн.

Бийик чындыйлу аш-курсакла албаты-калыкты жеткилдееринде предприятиелердин, учреждениелердин ле организациялардын болушту хозяйстволоры жаан учурлу болуп барып јат. 1981 жылда Туулу Алтайда андый хозяйстволордо 236 тонна эт иштеп алган. Ол тоо 1980 жылдагызынан 26 процентке көп.

Иштеп турган бир кижии бажына «Подгорный» совхоз-заводто 49 килограмм эт, Чаргыдагы санаторий-профилакторийде — 54, облпотребсоюзтын предприятиелеринде — 24, ол тоодо Кош-Агаштагы райподо — 51, Шебалиндеги райподо — 50 килограмм иштеп алган.

1982 жылда 1-кы сентябрьда предприятиелердин болушту хозяйстволорында азырап семиртеринде 190 тын уй мал, 1,6 мунг тын чочко, 6,7 мунг тын кой, 265 тын жылкы турган.

Јурт хозяйствонын продукциязын көптөдөри јанынан өткүрип турган иштердин шылтуунда кижии бажына јыл чыгара эт јиири 1980 жылда, 1965 жылдагызына көрө 9 процентке, сүт ичери — 1,4 катап, јымыртка јиири — 35 процентке, маала ажын јиири — 32 процентке көптөди.

Је андый да болзо, областьтын улузы јип турган аш-курсактын кеми научный нормалардын некелтелеринен эмди тургуза ас. Эт ле этпродукталар јиир норма 78,6 процентке, сүт ле сүтпродукталардын нормазы — 78,4 процентке, јымыртканын — 91,7 процентке, маала ажы — 52,4 процентке, јиилектер јиир норма јүк ле 18,2 процентке жеткилделет.

МАЛДАН АЛАР ПРОДУКТАЛАРДЫ КӨПТӨДӨРИ

Аш-курсакты көптөдөр программада бистинг областьта бастыра хозяйстволордо этти јылына 46 мунг тоннага, сүтти 116,2 мунг тоннага, јымыртканы 42 миллионго јетире иштеп алары темдектелген. 1980 жылдагызына көрө, эт иштеп алары 43,8 процентке, сүт — 31, јымыртка 27,3 процентке көптөөр.

Бу жаан задачаларды јенүлү бүдүрерге советский ле јуртхозяйственный органдарга, колхозторго ло совхозторго мал кичееп өскүрерин јарандыарга, малдын ла куштын продуктивнозын бийиктедерге келижер. Мал өскүрип турган фермаларда аңылу үредүлү специалисттер, таскадулу улус иштеери керектү болор.

Малдын тоозын көптөдөр, угын јарандыар, продуктив-

нозын бийиктедер чокым тбзөмөл-экономический ле зооветеринарный иш өдөр учурлу.

Бу задачаны јенүлү бүдүрерге уй малдын, койлордын тоозын 10 процентке, жылкылардын — 12, андардын тоозын 13 процентке көптөдөр керек.

Государство этке табыштырар уй малды крайдын чөлдөги совхозторында ортоктожып семиртер. Одоры јакшы аймактарда эттенир уй мал өскүрер ишти тыгыдар. Анайда бешјылдыктын туркунына уйдын эдин иштеп аларын 48 процентке көптөдөр. Агашту, кырларлу јерлерде бар одорлордо койлорды көптөдө кабырып өскүрер. Анайда 1985 жылда койдун эдин иштеп аларын 14,8 мун тоннага, 1990 жылда 17,7 мун тоннага јетире алып турар.

Јарымдай чичке түктү койлордын угын јарандырар иштерди оног ары өткүрер. Јаскары кышта чыккан кураандарды ол ок жыл тирү бескезин 35—39 килограммга јетире азырап ла одорлодып семиртеле, этке табыштырып турар.

Јылкы малды ла андарды көптөдө өскүрип, этти көптөдөри темдектелген.

Малдан алган продукциянын чыгдыйын јарандырары јанынан элбек иштер өдөр учурлу. Этке табыштыратан уй малдын тирүге бескези орто тооло 400 килограммга, койлорды ла эчкилерди 39 килограммга јетире азыраар. Јаңыс ла колхозтор ло совхозтор государствого семис эт табыштырганы ажыра үзеери 4,3 мун тонна эт иштеп алар, ол тоодо 2,5 мун тонна уйдын эди, 1,8 мун тонна койдун эди.

Областьта сүтти ле сүттен алган продукталарды көптөдөтөн төс арга — уйлардын продуктивнозын бийиктедери, јартаза: сүттенир эдери.

1990 жылга јетире колхозтордо ло совхозтордо уйлардын сүттенир болорын тыгыдар элбек иш өткүреле, кажы ла уйдан јылына саап турган сүтти 2200 килограммга јетирер. 1982 жылда 1750 кг. саалган. Ченемел көргүзер «Чуйское» хозяйстводо бир уйдан јылына 3500 килограмнан саарына јетирер. Бу хозяйствонун Маймадагы бөлүгинде бир уйдан саарын 400 килограммга јетирер.

Уйлардын сүттенирин бийиктеткени ажыра 1990 жылда областьта үзеери 23,9 мун тонна сүт саап алар, ол текши саап алганына үзеери 20,5 процент болор.

Чочконун, куштын ла кроликтин эдин областьтын улузынын бойындагы болушту хозяйстволорында көптөдөр.

МААЛА АЖЫН ЛА КАРТОШКОНЫ КӨПТӨДӨ ӨСКҮРЕРИ

Областыта улусты маала ажыла, картошколо жеткилдее-рин жарандырар иш темдектелген. 1990 жылга жетире картош-коны өскүрүп жуунадары 1,4 катап, маала ажын — 2,2 катап, жиилектерди — 1,7 катап көптөдөр.

Албаты-калыкты маала ажыла жеткилдеерге совхоз-завод «Подгорныйда» маала ажын эки-эки жарым катап көптөдө өскүрер. «Кызыл-Өзөктөги» совхозто текши кеми 5 мун квадратный метр теплица тудала, жылына үзеери 100 тонна маала ажын өскүрүп жуунадар. Теплицалар областытын өскө дө аймактарында тудулар.

Совхоз-завод «Подгорный» товарный сортту жиилектер өскүрер. Майма, Чой, Турачак, Шебалин, Көксуу-Оозы ай-мактарда азыйгы садтарды орныктырары ла элбедип жагыр-тары пландалган.

Анайда областытын улусты жиилектерди ле фрукталарды, маала ажын, этти, сүтти курсактанары көптөөр. 1990 жылда жылына кижини бажына эт жиини 76 килограммга жедер, эмезе он жылдын туркунына 38,2 процентке көптөөр, сүт ле сүттен эткен продукталарды курсактанары 395 килограммга жедер, эмезе 27,4 процентке, маала ажын — 106 килограммга, эмезе 1,6 катап, жиилектерди ле фрукталарды жиини 41 кило-граммга жедер, эмезе 3,4 катап көптөөр.

МАЛГА ТОК АЗЫРАЛДЫ АРТЫКТАШТЫРА БЕЛЕТЕЕРИ

Областытын Аш-курсакты көптөдөр программазында мал-га азыралды көптөдө белетеерине жаан ажару эдилген. Кол-хозтордо ло совхозтордо жылына эдиллип турган азыралды 304 мун тонна азырал единица болгонынан 458 мун тонна-га жетирер, эмезе 1,4 катап көптөдөр.

Азыралды эдерин ол кире көптөдөргө жер ижинин куль-туразын бийиктедер, севооборотторды чике тузаланар, ару парларды элбедер, сас жерлерди кургадар, суу жок жерлерди сугаттаар, минеральный удобрениелерди ле өтөкти көптөдө тузаланар, от-өлөндөрлө тартыжар.

Бу өдүп жаткан онжылдыкта аштын түжүмин бийиктедер иштер өткүрүп, жылына аш жуунадарын 1990 жылда 60 мун тоннага жетирер. Кажы ла кырада аштын түжүмин бир гек-

тардан 14—15 центнерге, ару парда аш үрендеген кыраларда түжүмди 25—30 центнерге жетирер.

Малдын азыралы болотон ашты, ашбобовый культура-ларды, жылдык өлөңдөрдү ле силостон культураларды горохло эмезе викала колыштыра үрендеп өскүрер.

Азырал эдерге жадаган арыш үрендеп өскүрерин 1985 жылга 7900 гектарга жетирер, рапсты ла үстү чалканакты (редька масляничная) 13500 гектарга жетире үрендеп өскүрер.

АГРОПРОМЫШЛЕННЫЙ КОМПЛЕКСТИНГ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ АРГАЛАРЫН ТЫНГЫДАРЫ

Областын агропромышленный комплексине 1981—1990 жылдарда 507 миллион салковой акча чыгымдалар, ол тоодо он биринчи бешжылдыкта — 207, он экинчи башжылдыкта 300 миллион салковой чыгымдалар, эмезе тогузынчы бешжылдыкта чыгымдалганынан 1,3 ле 2 катап көп.

Производственный эмес строительного капитальный чыгымдар көптөйтөни ажарулу. Темдектезе, онынчы бешжылдыкта андый строительного 48,8 миллион салковой чыгымдалган болзо, он экинчи бешжылдыкта 105,2 миллион салковой чыгымдалар. Ол тоодо улус журтаар туралар тударына онынчы бешжылдыкта 37,6 миллион салковой чыгымдалган болзо, он экинчизинде 75 миллион чыгымдалар, эмезе эки катап көп. 1981—1990 жылдарда текши кеми алты жүс мун квадратный метрге шыдар туралар тудулар. 1991 жылда журттардагы общественный туралар эки катап көптөөр.

Улус бойлоры журт жерлерде тура тудары элбеп жат. 1981—1990 жылдарда улус текши кеми 65 мун квадратный метр туралар тудар. Андый болзо, улустын тагынан бойлорынын туралары журт жерде там ла астап барары билдирет. 1980 жылда улус алдынан ээленген туралар журт жерлерде улус журтаар ончо туралардын 49 проценти болгон болзо, 1990 жылга жетире андый туралар 35 процентке шыдар болор. 1990 жылда деремнеде кажы ла кижиге журтап жадар 17,3 квадратный метр жер келижер.

1981—1990 жылдарда 26 километр теплосеть ле 46,2 километр водопровод өткүрери пландалган.

Колхозторго ло совхозторго 4,5 мун тракторлор, аш жуунадар 560 комбайн, 2,3 мун автомобиль, өскө дө көп журтхозяйственный техника берери темдектелген.

Колхозтордо ло совхозтордо жүзүн-башка складтар ла амбарлар көп тудулар. 1981—1990 жылдарда 27 мун тонна аш урар складтар, силос ло сенаж белетеер ичи 458 мун кубометр жазалдар, 100 мун тонна өлөң чеберлеп корыйтан жазалдар ла 17 мун тонна өлөң-кулур салатан складтар эдилер.

Белетелген азыралды жакшы тузаланарга үзеери 27 кормоцех эдилер. 1990 жылда олордын тоозын 125-ке жетирер. Олор конок туркунына 930 тонна азырал жибидип белетеер. Комбиазырал белетеп турган цехтер бойынын ийдезин конокко 150 тонна комбиазырал эдерине жетире тыгыдар. 1981—1990 жылдарда комбиазырал эдер база үзеери 9 цех тудулар.

Аш-курсактын программазында журт хозяйствонун продукциязын промышленный жазайтан предприетиелер ле цехтер тударына жаан аяру эдилген.

1985 жылда областын саржу ла сыр эдер заводторына конок туркунына 233,5 тонна сүт келип турар. Сүт көптөйтөниле колбой эски заводторды жагырта жепсеер, жагы заводтор, сүт алар пункттар тудулар. 1983 жылда Чой журтта саржусырзавод ачар, оны жагырта жепсеген согында баш предприятие боло берер. 1981—1985 жылдарда Турачактагы, Барагаштагы, Узнездеги, Караколдогы (сезонло иштеер), Чаргы-Оозындагы (Черный-Ануйдагы), Катандудагы, Черновкадагы (сезонло иштеер) заводторды жагырта жепсеер.

1981—1985 жылдарда Паспаулда, Дмитриевкада, Кебезенде, Озеро-Куреево, Владимировкада ла өскө дө журттарда сүт алатан пункттар тудар. Кискеде, Ыныргыда, Бешпелтирде ле Абайда сүт алып турган пункттарды жагырта жепсеп жазайла, сүт толгойтон бөлүктөрлү эдер.

Соузгадагы эткомбинатты элбеделе, ийдезин эки катап тыгыдары темдектелген.

Горно-Алтайсксадунын предприетиелеринде 1981—1985 жылдарда 1200 тонна маала ажын корулап чеберлейтен склад тудар, 1986—1990 жылдарда 1200 тонна картошко уруп корыйтан склад тудар. Баш столовыйда 1981—1985 жылдарда 1200 тонна картошко урала корыыр, 1986—1990 жылдарда 300 тонна эт салар холодильник, 500 тонна маала ажын корыыр склад ла өскө дө объекттер тудары пландалган.

ПОТРЕБКООПЕРАЦИЯНЫН ИЖИН ЖАРАНДЫРАРЫ

Аш-курсакты көптөдөри садунун материально-технический аргаларын тыгыдарыла колбулу. Онын учун бу өдүп жаткан онжылдыктын туркунына 12 жаан магазин, саду-

чызы јок 45 ларек, калаш быжырар эки завод, товарлар салар 3 склад, эл-јон курсактанар төрт предприятие, ол тоодо Турачак јуртта ресторан, Шебалин аймакта Чуйдын трагында кафе, Чойдогы райпонын бир столовыйы, Улагандагы райпонын бир столовыйы тудулар. Шебалиндеги, Кош-Агашта ла Чойдогы райполордо кажызы ла јаңыс уула 3 мун тонна эт салар үч холодильник, 1500 тонна маала ажын ла картошко корыыр үч склад, 400 тонна јиилектерден ле фрукталардан продукция эдер цех, јылына 200 тонна колбаса эдер цех, мал сојотон алты площадка тудулар.

1981—1990 јылдарда потребкооперациянын системазынын предприятиелерин тударына ла јаңырттарына 21 миллион салковой чыгымдалар.

Ю. СЕКАЧЕВ,
облпланнын председателиниг заместители

*Пропагандист, политинформатор, агитатор
кижи эл-јон ортодо куучын өткүрерине керектү*

АК-ЧЕК ТУДАР ДИСЦИПЛИНА

Кижини ишке барат. Бойынын туразынын бозогозун алтап чыккан ла согында онын бастыра сагыш-шүүлтези анда, иштеп турган јеринде — цехте, бригадада, фермада болот. Иштенер күн башталган. Бүгүн ол бойынын ижиле коммунизмди төзөөр јолдо он биринчи бешјылдыктын јакылталарын бүдүрерине јөмөлтө эдер учурлузун јакшы билип, ого оморкоп, ижине барып јат. Ол ишти бир де тутатпай, кичее-нип, арбынду ла чыңдыйлу иштеерине сагыжында јазанып, бойын белетеп алган. Анайда иште совет кижининг ак-чек сагыжыла тудуп турган дисциплина башталып јат. Анайда сананып алган кижини једимдү ле арбынду иштейт. Онын эткен ижини бойына јилбүлү болуп, чек ле кайнап турар.

Андый эрчимдү, арбынду, бек дисциплиналу иш совет кижини оморкодор, там ла јакшы иштеерине, јангы једимдерге јилбиркедер. Кажы ла ишчининг андый ак-чек миллиондор тоолу андый ок улустын ижиле биригеле, производствоны текши көдүрер, совет албатынын жадын-јүрүмин јарандырар. Ак-чек дисциплиналу иш — ороон өңжүп өзөтөн, кажы ла биле совет улустын жадын-јүрүмининг материальный кеми ле культуразы бийиктейтен төс арга.

Советтер ороонында кажы ла ишчи бойынын арга-чыдалын, баштанкайын, тапкыр јайалтазын, эп-сүмезин көргүскедий, таскадузын ла билгирин тыгыткадый бастыра аргалар бар. Ол аргаларды толо тузалангадый айалганы јеткилдезин деп, партиянын XXVI съездининг јөптөринде, КПСС-тин Төс Комитедининг 1982 јылда май ла ноябрь айларда өткөн Пленумдарынын јөптөринде партийный организациялардын ла хозяйственный органдардын алдына некелте эдилген.

Пропагандист, агитатор ло политинформатор иштинг дисциплиназын тыгыдары јанынан куучын өткүргенде съездинг ле Пленумдардын јөптөринде ол керегинде айдылганын тузаланар учурлу.

Иштинг дисциплиназы бийик кеминде болоры, иш чике төзөлгөн, чокым башкарылып, башкараачы ишчилер солынбай турары экономический, социальный ла идеологический

сурактарла үзүк жок колбулу. Анчада ла иштин дисциплиназын тыгыдар суракты бүдүрери көп керектерден камаанду.

Бу статьяда ол керектердин бирүзин ле жартайлы.

Агропромышленный комплексте турушкан кажы ла кижини производство дисциплинаны буспай, ак-чек тудары бүгүн анчада ла жаан учурлузы КПСС-тин Төс Комитединин 1982 жылда ноябрь айдагы Пленумында темдектелген. Кандый ла иште текши дисциплина болзын, кажы ла ишчи бойынын дисциплиназын тыгытсын, иш төзөмөлдү, аайлу-башту, чике ле чокым башкартулу болзын деп Владимир Ильич Ленин жакарып туратан. (Соч. толо жуунтызы, 36 т., 80 с.).

Агитационно-жартамал ла таскамал иште төс задача — иште социалистический дисциплинанын учурын жартап айдып берери. Коллективтин члендерин бойынын эдип турган ижи, иштеп турган предприятиези, колхозы ла совхозы учун оморкоорына үредип тазыктырар, жалжыр ла шалырт ишле, иш тутадарына, дисциплинаны бузарына күүн-кайрал жок тартыжарына тазыктырар. Озочылдардын ла алдынан бери иштеген улустын ченемелин ле эп-сүмезин таркадар.

Дисциплинаны тудар дегени не? Ол — иштенер өйди једимдерлү тuzаланары, иштеер ле амыраар ээжилерди буспайтаны, машиналарды, јазалдарды, техниканы тuzаланар ээжилерди, производствонун технологиязын чике бүдүрери. Мында агитатор, политинформатор ло пропагандист цехте, фермада, колхозто, совхозто, предприятиеде иштин дисциплиназын буспай, јакшы једимдерге једип алып турган озочыл ишчилерди адаарга јараар.

Дисциплинаны тудуп, бир де буспай, ак-чек иштеп турган улустын ижи качан да болзо јакшы, бийик једимдерлү болор. Андый улус бойынын кажы ла алтамын шиндеп, кичеенип иштегилейт. Олорго дисциплина — иште де, эл-јоннын да ортодо, айлында да — ончо јерде кыйа баспай тудатан ээжи.

Ол јанынан жартап айдарда агитатор, политинформатор ло пропагандист СССР-дин гражданинин праволоры ла кыйалта жок бүдүретен керектерине ајару эдер учурлу. СССР-дин бастыра граждандары иштеер праволу деп, СССР-дин Конституциязынын 40-чи статьясында айдылган. Ол ок өйдө ишке чыдаар кажы ла кижини ак-чек сагыжыла эрчимдү иштенер учурлузы Конституциянын 60-чы статьясында бичилген. СССР-дин граждандарына тuzаланатан көп праволор берилген. Оныла кожо кыйалта жок бүдүретен керектеринин бирүзи — ак-чек иштенетени.

Иштенер ой, онын кажы ла минуды — эл-жоннын текши байлык-жөөжөзи. Оны үреерге, калас өткүрерге жарабас болгонын кажы ла ишчи жакшы ондоп, чике тузаланары керектү.

Иштенер ойдин бир минудынын баазы кажы ла жыл сайын там ла өзүп жат. Бастыра ороондо кажы ла ишмекчи иштенер ойдин бир минудын тегин өткүрип жылытканы эки жүс мунг кижининг бир күн ижи жылыганына түнгөй болуп жат.

Журт хозяйствонунг кажы ла ишчизи сменада бир минутты жылытса, бастыра ороондо жылына он жети миллион кижикүнди жылыттар. Ол кире көп ойдин туркунына жүс миллион кижиге курсак эдер аргалу.

Бистинг областьтынг журт хозяйствозынын общественный производствонунг бир проценти неге турарын чотоп көрөли. Туулу Алтайда общественный сектордо производствоны бир процентке өскүргени 2300 центнер эт, 3987 центнер сүт, 291 центнер тук берер.

Малдын азыралын бир процентке көптөтсө, 2080 тонна азырал үзеери белетелер. Ол белетеп алган азыралды малга жидирип, үзеери бир мунг тонна эт, эмезе 13800 тонна сүт, эмезе 208 тонна тук алар аргалу.

Малдын угын жарандырып, тижик мал субай артарын жоголтып, жаш малды коротпой, кичееп өскүрип, малдын текши тоозын көптөдөр арга бар. Туулу Алтайдын колхозторунда ла совхозторунда общественный малдын тоозунда бир проценти — 1292 уй мал, 10336 койлор ло эчкилер. Ол кире тоолу малды семиртеле, үзеери 8139 центнер эт алар аргалу.

Областьтынг журт хозяйствозунда иштеп турган кажы ла кижининг ижининг арбынын бир процентке бийиктеткени 120 ишчини жайымдаар.

«Жылыгган» минутты ойто орныктырып болбос. Öткөн ой ойто келбес. Бисте дезе иштенер ой калас, бир де туза жок, тегин өдөри жанжыга берди. Областьта тогус предприятие иштинг арбынын бийиктедери жанынан бешжылдыктынг эки жылынынг пландарын бүдүрип болбодылар.

Гардинный тюль түүр, кийим көктөөр фабрикаларда, абра-чанак эдер, сыра кайнадар заводтордо иштенер ой көп жылыггып жат. Темир-бетонный эдимдер эдер заводто бар беш цехтенг планды жүк ле бирүзи, он бир сменадаг — эки, он беш бригададан экүзи бүдүрип туру. Абра-чанак эдер заводто беш сменадаг планды төртүзи бүдүрет, алты бригададан төрт бригада бүдүрип туру.

Ой калас өдөрин, жылыггарын жоголторы — кажы ла ки-

жининг кичеейтен кереги. Ненинг учун дезе тегин өткөн минуттардан частар, күндер, айлар, жылдар, көп жылдар толуп јат. Қажы ла час, кажы ла күн ле ай, жыл бисте кату учетто. Государство ол частын, күннин, айдын, жылдын туркунына канча да кире продукция, јөөжө эдерин пландап салган. Ол — орооннын социально-экономический өзүмининг жылдык ла бешјылдык пландары. Анайдарда, иштенер өйди калас өткүрип, иштинг дисциплиназын бускан улус текши эл-јонго, государственого каршулу кылык эдип јадылар.

Қажы ла пропагандист, агитатор ло политинформатор колында предприятиенин, эмезе колхозтын, эмезе совхозтын јүрүминен, ижинен алган тоолорлу болор. Қажы ла минут иш канча кире продукция берерин, иштинг арбыны бийиктеген кажы ла процент нени берерин көргүскен тоолор, кандый ла иште өйди чеберлеер аргалар, иш тутадаачылар, ишке чыкпай тургандар, көп иш солыычылар, јектү продукция эдеечилер производствого кандый каршу эдип турганын көргүскен тоолор болор учурлу. Андый тоолорды предприятиелерден, совхозтордон ло колхозтордон алар аргалу.

Ишти коомой төзөгөнинен, иш үзүлип туратанынан улам айдын, кварталдын, жылдын учында бачымду иш болуп јат. Онон улам иштинг чындыйы коомойтып, арбыны јабызайт.

Он биринчи бешјылдыкта иштинг арбынын бийиктедери јанынан јакылтаны бүдүрерге иштенер күнди чике тузаланар, өй калас өдөрин, иш тутаарын, ишке чыкпайтанын јоголтор керек. Бистинг областьта кандый бир шылтактан улам кажы ла кижии иштенер бир күнди јылыйтканы јүс кижии орто тооло јыл чыгара иштебегенине түнгей болор.

Иштинг арбыны акча-јалданг озолодо өдүп турза, продукцияны эдип алар баа јабызаар. Анайда бистинг областьта продукциянын эдип алар баазын бир процентке јабызатса, областьтын хозяйстволорынын ару кирелтези 470,0 мунг салковойго көптөөр.

КПСС-тинг Төс Комитедининг 1982 јылда ноябрь айдагы Пленумы бастыра ишкүчиле јаткандарды өткөн јылдарда једип алган једимдерди там көптөдөрине, једикпес-тутактарды јоголторына, јаан учурлу јаңы социальный ла экономический программаларды јүрүмде бүдүрерине кычырды.

В. ЛИПОКУРОВА,

КПСС-тинг обкомында политический үредүнинг
Туразынын консультанты.

ЛЕКТОРЛОРГО ЛО ПОЛИТИНФОРМАТОРЛОРГО БОЛУШТУ

Туулу Алтайдын ишкүчиле јаткандары, бастыра совет албаты чылап ок, КПСС-тинг Төс Комитединин Генеральный качызы нөкөр Ю. В. Андроповтын СССР-динг 60 жылдыгына учурлай эткен докладыла сүрекей јилбиркеп таныжадылар. Бистинг албаты партиянын ла башкарунын ич ле тышјанындагы политиказын акту күүнинен јарадып, оны бастыра јанынан текши јөмөйт.

Идеологический иштинг јуучылдары — пропагандисттер, лекторлор, политинформаторлор, агитаторлор эл-јон ортодо СССР-динг 60 жылдыгына учурлалган лекциялар, докладтар, эрмек-куучындар өткүредилер. Олорго болуш эдип, лекциялардын, докладтардын, эрмек-куучындардын тематиказын јарлап турубис.

СССР-динг 60 жылдыгына учурлай өткөн торжественный заседаниенин итогторы керегинде.

СССР-динг төзөлгөни — КПСС-тинг ленинский национальный политиказынын јенү алганы.

Марксизм-ленинизм јер-телекейди революционный кубуларында национальный сурактын учуры ла јери керегинде.

Национальный политиканын ленинский ээжилери.

СССР-динг төзөлгөни — В. И. Лениннинг социалистический федерализм керегинде санаа-шүүлтезинин бүткени.

ССР Союзынын 60 жылга өзүминин төс итогторы.

Тын өзүмдү социализмди оног ары јарандыра өскүрери — партиянын ла албатынын эмдиги өйдөги ижинин төс учурлу кереги.

Национальный сурактын аайына социалистический јанынан чыгарында партиянын башкараачы ла улалтаачы учуры.

КПСС — интернационалисттердинг партиязы, Советский Союзтын бастыра албатыларынын ла нацияларынын бирлигинин, колбуларынын ийде-күчи.

Ишмекчи класс — албатылардын интернациональный бириккенинин төс ийде-күчи.

Социалистический көпнациональный культуранын чечектегени.

Совет албаты — улустың жаңы исторический бирлиги.

СССР — бистинг Төрөлистинг бастыра албатыларынын социалистический Ада-Төрөли.

Советский Союзтын бастыра нацияларынын ла ук-албатыларынын текши өзүми ле биригери.

СССР-динг Конституциясы — советский общественнын национально-государственный бирлигин тыгыдарынын жаан учурлу тözөлгөзи.

КПСС-тинг эмдиги öйдөгги национальный политикасы.

Горно-Алтайский автономный область — СССР-динг карындаштык билезинде.

Аш-курсактын программазын бүдүреринде кажы ла республиканын (крайдын, областтын, аймактын, иштеги коллективтин) турумкай ижи.

Транспорттын ижин жарандылары — жаан учурлу экономический ле социальный задача.

Идеологический, текши-политический ишти жарандыларынын ууламжызы.

Совет калык-жонды интернационализмге ле советский патриотизмге таскадары.

Дисциплинаны тыгыдары ла ишти тözөмөлдү башкалары — XI-чи бешжылдыкты жөнүлү бүдүрерининг жаан учурлу ээжизи.

СССР — албатылардын амыр-энчү ле жайым учун тартыжарынын улу керектерининг куйагы.

Социалистический ороондор телекейлик колбуларда жаңы бүдүмдү колбулар болуп јат.

Социалистический бирликтинг ороондорынын экономический интеграциязынын онон арыгы өзүми.

Социализмди империализмнинг табарузынан корыыры — социалистический нажылыктын эн жаан учурлу задачазы.

Социалистический ороондордын амыр-энчүни тыгыдары ла јер-телекейде кату айалганы јымжадары учун тартыжузы.

Албатылардын колониализмди јок эдери ле жайымданыры учун тартыжузын јөмөори — СССР-динг политиказынын кубултазы јок курсы.

Эмдиги öйдөгги империализмнинг каршулу, кижии күүни јок политиказы.

Жаңы јуу-чак баштаачыларды токтодоры — бастыра албатылардын некелтези.

Советский Союзтын амыр-энчү сүүген жаңы баштанкайлары.

УЛУ ОКТЯБРЬ ТӨЗӨГӨН ЛИТЕРАТУРА

(Алтай ла монгол албатылардын колбулары)

Улу Октябрь эмес болзо, ас улусту албатылар, олардын тили, национальный культуразы не болор эди?

Бу суракка жарлу кыргыз бичиичи Чингиз Айтматов сүреен чике каруу берген: «...Октябрьдагы революциянын жеңүзи эмес болзо, көчкүн албатылардын жүрүм-салымы кандый болуп барарын сананарга да коркышту! Бис чек жоголып калар эдис деп айдарга тилим де тыгынбайт.

Үргүлжиге жүрерге амадабай турган албаты бар эмеш пе? Россияда башталган Октябрьский революция империянын колониальный ээжи-жандарын жоголтоло, менин албатыларымды кырылып жоголторынан аргадап алган. Жаңыс ла онын учун мен бистин күндерис, ырысту жүрүмис Октябрьла кожо башталганын чактын чакка ундыбай жүрүгөр деп балдарымнын балдарына кереестеп жакарып турум. Бойым Улу Октябрьды өлөрдин өлгөнчө мактаарга белен».

Анайда айтканына бойынын албатызын, бойынын историзын, бойынын литературазын сүүген ончо улус жөпсинер. Ол сөстөргө бисле коштой жаткан карындаштык Монголиянын бичиичилери база жөпсинер. Алтай ла монгол албатылардын исторический жүрүм-салымы көп керектерде колболыжып келген.

Октябрь! Кандый улу жаан учурлу сөс! Онын да учун Октябрьдагы революция жаңыс ла бистин албатылардын жүрүм-салымында эмес, же анайда ок бистин литературада элбеде көргүзилген. В. И. Лениннин ле Октябрьский революциянын темазы бистин духовный культурабыста ичкери баратан жолды көргүскен де, көргүзип те жат.

Улу революциянын от-жалбыжы жаңыс ла Россиянын эн ле ыраакта жака жерлерине эмес, анайда ок бастыра планетанын ончо талаларына өдүп жарыткан. Поэттер Октябрьды күннин чогына түңгейлегилейт. Алтай поэт Павел Кучияк Октябрьдын жеңүзин «алтын тандак жарыганы» деди. Алтай литература СССР-де, гран ары жанында өскө дө көп албатылардын, ол тоодо монгол албатынын литературазы чылап ок, Октябрьла кожо башталган.

Кандый ла албатынын литературазы ээн јерде тӱзӱлбӱйтӱни јарт. Онын бойынын ӱзӱп чыгатын тазылдары, башталган јолы, национальнӱ ээжилери бар. Алтай литература ӱзӱп тынгырына эки керек јӱмӱлтӱ эткен. Бирӱзи — бойынын јебрен фольклоры ла совет литература.

Ол јанынан учурлу сӱстӱрди Дагестаннын поэди Расул Гамзатов айткан: «Кичӱ албатылардын литературазын эки эне ӱскӱрип чыдаткан — озор кабайда јадарда тӱрӱл фольклор ло албатынын оос поэзиязы јайкаган. Эмеш ӱнгдӱйип келерде, озорды экинчи энези — орус литература телчидип бастырып чыдаткан».

Алтай литературада бойынын байлык ла јебрен оос-поэтический культуразы бар болгон. Октябрьский революция јенген ле кийинде онын јангыланган поэтический ӱни алтай кырларды ажа таркап барала, Москвага јеткен. Ол Октябрьский революциянын башчызы — В. И. Ленин керегинде алтай албатынын баштапкы чӱрчӱктӱри ле кожондоры болгон.

1923 јылда башчы керегинде алтай улус «Москвада кичи бар» деп кожон кожондоп баштады. Кайчы Табы Юдаков чӱмдеген «Алтын тандак јарыды» деп атту-чуулу поэманы јарлу алтай бичиичи Павел Кучияк 1936 јылда литературнӱ байгызып јазаган.

1937 јылда Улу Октябрьский социалистический революциянын 20-чи јылдыгына пролетариаттын улу бичиичизи А. М. Горький редактировать эдип, кепке базып чыгарган «СССР-дин албатызынын чӱмдеген байлыгы» деп алтын бичик шак ла алтай албатынын «Алтын тандак јарыды» деп поэмазыла ачылганы бисти оморкодот.

Алтай албатынын јебрендеги оос-поэтический культуразына јарлу ученыйлар революциядан ыраак озо ајару эткендер. Темдек эдип, бастыра телекейде јарлу ученыйлардын: В. В. Радловтын, Г. Н. Потаниннин, В. И. Вербицкийдин ле ӱскӱлӱринин де бичиген произведениелерин алалы.

Совет ӱйдӱ алтай фольклорды бичиичилер ле ученыйлар: В. Владимирцов («Монгол-ойрот ат-нерелӱ чӱрчӱктӱр», 1923 ј.), А. Анохин («Алтайлардын камдажы керегинде материалдар»); Г. Вяткин («Алтын-Қоо», «Сибирьдин отторы» журнал, 1925 ј.); Вивиан («Кан-Кереде», «Сибирьдин отторы» журнал 2 №, 1926 ј.); И. Ерошин («Алтайдын кожондоры», Новосибирск, 1936 ј.); А. Коптелов (Алтай чӱрчӱктӱрди шиндеген иштер), ӱскӱлӱри де шиндеп, јаан иш

өткүргендер. Анайда ок алтай албатынын историязы, культуразы, жадын-жүрүми, алтай литература ла алтай тилдин грамматиказы жанынан жаан научный ишти Л. П. Потапов, Н. А. Баскаков, Н. П. Дыренкова, П. В. Кучияк, Т. М. Тошачкова, Н. К. Дмитриев, И. В. Пухов, С. С. Суразаков өткүргендер.

Алтай албатынын оос творчествозынын талдамазы орус тилге ле өскө дө карындаштык албатылардын тилдерине көчүрилди.

Совет жаннын жылдарынын туркунына улу орус албатынын тили ажыра телекейдин миллиондор тоолу кычыраачылары алтай поэзияла таныжып, оны чүмдеген улустын жайалтазын кайкадылар.

Алтай фольклорды ла поэзияны, алтай прозаиктердин бичигенин орус тилге жарлу орус поэттер ле бичиичилер, ученыйлар көчүрген. Олордын тоозында: В. Шишков, И. Ерошин, В. Зазубрин, И. Мухачев, А. Смердов, А. Коптелов ло өскөлөри де.

1935 жылда Н. Дмитриевтин кире сөзиле орус тилле кепке базылып чыккан «Көгүтей» деп алтай чөрчөкти специалисттер ле кычыраачылар тын жараткандар.

Одузынчы-төртөнинчи жылдарда Новосибирскте аттуучуулу алтай кайчы Николай Улагашевтен бичиген «Алтай-Буучай», «Малчы-Мерген», «Алып-Манаш» деп чөрчөктөр кепке базылып чыккан.

1973 жылда телекейлик литературанын А. М. Горькийдин адыла адалган институту, СССР-дин Наукалар Академиязы алтай албатынын историязы, тили ле литературазы жанынан научный шинжү өткүрер Горно-Алтайский институтла кожо эмди бар кайчы А. Г. Калкиннен профессор С. С. Суразаков бичиген «Маадай-Кара» деп чөрчөкти кепке базып чыгарган.

Алтай эпоско аттуучуулу казах ученый ла бичиичи Мухтар Оморханович Ауэзов жаан ажару эткен. 1954 жылда Ауэзов бу статьяны бичип турган кижиге казах ла алтай албатылардын чөрчөктөринде кандый колбу барын шиндегер деп шүүлте берген.

Казах албатынын «Козы-Корпеш ле Баян-Слу» чөрчөгин алтайлардын «Козын-Эркеш» чөрчөгиле тундештирип шиндеп көрзө, карындаш эки албатынын оос поэтический творчествозы жуук, олордын жебрен духовный культуразы үзүк жок колбулу болгоны жарталды.

Карындаштык эки албатынын фольклоры, бистин көп национальностторлу Төрөлистин өскө дө албатылардын фольклоры чылап ок, узун јол өткөн. Анда кижиликтин обшествозынын өзүп келген јолында бастыра јаан учурлу өйлөр бойынын изин арттырган. Олор ажыра башка-башка ук албатылардын историязын, культуразын озогы өйлөрдөн ала бүгүнги күнге јетире түндештирер арга берет. Қазахтардын, узбектердин, кыргыстардын, каракалпактардын, туркмендердин, алтайлардын, тувалардын, хакастардын, монголдордын ла өскө дө албатылардын бой-бойына јуук ла түнгей фольклоры олор јебрен өйлөрдөн ала карындаштык, этнокультурный өзүми текши болгонын көргүзөт.

Алтай ла монгол албатылардын фольклорында түнгей произведениелер база бар. Алтайда јаан суулар кечире күрлер салаачы баатыр Сартакпай керегинде чөрчөк Күнбадыш Монголияда јуртаган улуска база таркаган. Г. Н. Потанин «Түндүк-Күнбадыш Монголиянын очерктеринде» монгол албатынын көп чөрчөктөри бойынын учурыла, идейный уулам-јызыла алтай чөрчөктөргө түнгей болгонын темдектеген.

Алтай литература Октябрьдын јенүзиле кожо өнжип баштайла, улу орус, совет литературанын јакшынак камааныла јаранып өсти. 1982 јылда алтай литературага 60 јыл толды.

Алтай литературанын алтан јыл өзүп келгенин мындый өйлөрлө темдектеерге јараар:

1. Јирменчи јылдардагы литература.
2. Одузынчы јылдардагы литература.
3. Алтай литература Ада-Төрөл учун Улу јуунын өйинде.
4. Јуунын кийниндеги литература.
5. Эмдиги өйдөги алтай литература.

Алтай литература өзүп келген бу өйлөрдү анылап тура, бис јарлу бичиичилердин: Чагат-Строевтин, Мундус-Эдоковтын, П. Кучияктын, Ч. Чунжековтын, Н. Улагашевтин, Л. Кокышевтин, А. Саруеванын ла эмди иштеп турган бичиичилердин творчествозыла таныжып јадыс. Алтай бичиичилердин произведениелеринде Улу Октябрьдын, Советский Союзтын Коммунистический партиязынын, социализмнин ле коммунизмнин, албатынын најылыгынын ла пролетарский интернационализмнин, амыр-энчү учун тартыжунын сурактары көргүзилген.

С. С. Каташ.

ЧОЧЫДУЛУ ЛА ИЖЕНИШТҮ ЖЫЛ

Улу Октябрьдын јенүзи ле СССР тӱзӱлгӱни телекейде социальный кубулталар болорын тӱргендетти. Андый кубулталар кандый болорына Советский государство амыр-энчӱ учун, албатылардын јӱрӱминен јууны јоголторы учун, јуу-јепселдерди бастыра-текши ле чек јоголторы учун, государстволо албатылар амыр-энчӱ ӱмӱлӱжӱри учун кыйа баспастан турумкай тартыжып турганы тын камаанын јетирет.

СССР-дин тышјанындагы политикада ӱткӱрип турган ижи эмдиги ӱйдӱ анчада ла јаан учурлу боло берди. Государстволордын черӱлери ракетно-ядерный јуу-јепселле јепселгени, военный техника јаньрганы, јуу-јепселдерди токтоду јоктон кӱптӱдип турганы телекейде айалганы тын катуландырды. Мындый айалгада башталган јань телекейлик јуу јер-ӱстинде јӱрӱмди јоголтор јеткерлӱ. Онын учун Улу Октябрь јарлаган «Јууга јуу» деген јуучыл лозунг бӱгӱнги кӱнде анылу јаан учурлу боло берди.

Эки башка общественно-политический системаларлу государстволо бойларынын ортодо амыр-энчӱ колбуларлу ӱмӱлӱжӱрин јеткилдейтен сок јаньс арга — јуу-јепселдерди бастыратекши ле чек јоголторы, элден озо ядерный јуу-јепселдерди этпес эдери ле эдилгенин јоголторы болгонын албаты-јон ондооры эмдиги кату айалгада там ла элбеп ле тынып туру.

Эмдиги ӱйдӱ телекейдин јӱрӱминде эн јаан учурлу бу задачаны кезиктей де бӱдӱргени јаньс ла амыр-энчӱни ле албатыларга јеткер јок болорын јеткилдеер эмес, је оныла коштой јуу-јепселдерди кӱптӱдип турганыла колбой эмди јылына 600 миллиард доллардан ажа берген военный чыгымдардын уур јӱгин албатылардын мойнынан тӱжӱреле, јайымдалган акча-јӱӱжӱни амыр-энчӱ керектерге ууландырар аргалу болор эди.

Јуу-јепселдерди бастыратекши ле чек јоголторы КПСС-тин ле Советский государствонын тышјанындагы политический ижинин тӱс ууламјыларынын бирӱзи болгон до, андый болуп арткан да. Ол керегинде КПСС-тин Тӱс Комитединин

Генеральный качызы нök Ю. В. Андропов Американын политический шинжүчизи Дж. Кингсбери-Смиттин сурактарына берген карууларда база катап айтты.

Амыр-энчүни ле албатыларга јеткер јок болорын јеткилдеерине Советский Союз, öскö дö социалистический ороондор эдип турган тын јöмöлтö — башка-башка общественный јүрүмдү госуларстволор амыр-энчү коштой турар ээжилерле ончо ороондор башкарынары учун тартыжып тургандары. Империалисттер ого јöпсинбей, ого удурлаштыра тын тартыжып та турза, бу ээжилер госуларстволор ортодо колбуларда элбеде таркады, көп документтерде ле договорлордо бичилди.

СССР, öскö дö социалистический ороондор амыр-энчү коштой турар ээжилер учун тартыжып тура, империалистический ороондор јууга белетенип тургандарына, албатылардын национально-јайымданары учун, кемненг де камааны јок, јайым öзöри учун тартыжузын былча базарга ченешкендерине јöпсинип отырбазы јарт. Телекейдин јүрүминде политикада ла идеологияда бүгүнги күндеги классовый тартыжуда эн ајарулу керек — империализм, элден озо СШАнын империализми айалганы јымжадарында једип алган једимдерди јоголтоло, социализмге удурлаштыра «крестовый походты» јангыдан баштаарга, эн ле калју эп-аргаларла «психологический јуу» öткүрерге турганы јарт көрүне берди.

Советский Союз ла социалистический најылыктын öскö дö ороондоры империалисттердин андый политиказын туй согуп, амыр-энчүнинг öштүлерининг каршулу кылыктарына сергеленг болгонын тыгыдала, Варшавский Договордын военно-политический организациязынын коруланар ийдезин тыгыдып турулар.

Вашингтон öткүрип турган калју политикадан улам телекей бүгүнги күнде јаан јеткерлү ле кату јолго туруп алды. Айалганы јымжадарында једип алган једимдерди јоголтор амадула јуу-јепселдерди токтоду јоктон көптөдип, США «узак öйдинг туркунына ядерный јуу» баштайла, ол јууда јенип чыгар аргалу болоры керегинде калјуурган түп-шүүлте этти.

Андый политикага удурлаштыра Советский Союз сегизенинчи јылдарга бойынын амыр-энчү программанын тургузала, кижиликтин үстине бүркеле берген јаан јеткерди јоголтор јаны шүүлтелер эдип туру. Социалистический најылыктын ороондорында коруланарынан öскö кандый да стра-

тегический амаду јок, элден озо ядерный согулта эдетен јуу-јепселдер белетеерге качан да күүнзебеген.

«Советский Союз эмди жүрген ле келер өйдө жүретен үйе улуска амыр-энчү жүрүм јеткилдеерге бистен камаанду керектерди бастыразын эдер. Бу — бистин политикабыстын амадузы, оноң бис качан да јана баспазыс» деп, КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы нөкөр Ю. В. Андропов СССР төзөлгөннин 60-чы јылдыгына учурлалган торжественный јуунда эткен докладында айткан.

СССР-дин андый чокым ууламјылу политиказын јарадып тургандар там ла көптөп туру, керек дезе бистин өштүлеристин ортодо, ол тоодо США-да бистин амыр-энчү шүүлтелериске јөпсинип тургандар бар. Бистин амыр-энчү политикабысты јангыс ла фашистский јанду ла США-дан бүткүлинче камаанду ороондордын башкараачылары јаратпай турулар.

Буржуазиянын пропагандазы Советский Союзы не ле деп јамандап, онын политиказын жүзүн-јүкпүрлеп јабарлапта турза, бир канча капиталистический ороондордын башкараачы ишчилери «соок јууны» көнжүдери, јамандажары јанынаң США-нын политиказына јөмөлтө этпедилер. Европада ла өскө дө талаларда капиталистический госуларстволордын башкаруларыла США-нын администрациязынын колбулары калганчы өйдө там ла коомойтый бергенин Американын газеттеринде бичири көптөди. Вашингтон «башчы» болуп, бийлеп отырага күүренгени США-ны телекейдин жүрүминде јангыскандыра артыраы тынгий берди.

Орооннын экономиказын аргадап аларга болуп, Вашингтон жүстер миллиард доллар акчаны военный промышленностьто чыгымдаганынаң эш-неме болбоды. Јүзүн-башка быјар сүмелерле олар акчанын баазы јабызаарын бир эмеш токтодып та алган болзо, экономический кызалан там ла курчып, иш јок улустын тоозы токтоду јоктон көптөп туру.

Сүреен тын көптөгөн военный чыгымдар орооннын экономический айалгазын коомойтытты. Промышленностьтын ээлери-капиталисттерге болужарга турус деп, президент Рейганнын администрациязы олардон алатан налогторды астадала, орооннын текши национальный продуктазына кирелтени 19 процентке јабызатты. Ол ок өйдө чыгымдар, 24,1 процентке өскөн. Оноң улам госуларствонын бюджетинде чыгымдар кирелтелерден 150 миллиард долларга көп болды.

Келер беш жылдыкта военный чыгымдар 1,6 триллион долларга жеделе, госбюджетте чыгымдар кирелтелерден там көптөзө, ороондо экономический кызалан он жылдыктын учына жетире там курчыыр деп, экономиктер шүүп турулар. Чыгымдар кирелтеден көп болгонын жоголтоло, экономический айалганы жымжадарга амадап, башкаруу заемдер аларын пландайт. Же заемдерле айалганы жеңилтерге күч. Ненин учун дезе жаңыс ла проценттер учун төлөгөни жылдык чыгымдардын бежинчи үлүзин, эмезе 115 миллиард долларды жип салар.

Анайда Рейганнын администрациясы жаңда турган эки жыл США-нын телекейдин жүрүминде жалырай берген тоом-жызын там шалтыратты, орооннын бойында экономический кызаланды там курчытты, американ улустын ортодо президент Рейганнын политикасын жаратпай тургандардын тоозын көптөттү.

Өткөн жылда ноябрь айда конгресске, жербойындагы самоуправлениеге, анайда ок штаттардын губернаторлорун туткан выборлор өдөрдө, Рейганды жөмөп турган көп улус жеңдирткен. Конгрессмендердин ортодо Рейганнын администрациясынын жууга белетенер, военный чыгымдарды көптөдөр политикасын жаратпай турган улус көптөй берди. Военный чыгымдар өткүрө көптөй бергенин жаратпай турган улус политический ишчилердин ортодо табылып туру. Азында президент болгон Р. Никсон жаңы жыл башталар алдында куучынында башкаруунун эмдиги политикасын кыйалта жоктон кубултары керектү деди. «Жуу-жепселдерди шинжүдө тудары — керектин бир жаңы. Ядерный жуу-жепсел бир өйдө тузаланылар жеткерди жоголтор политический жөптөжү эдери — керектин жаан учурлузы. Эмди экономический өмөлөжөри, колбуларды элбедери, ороондор ортодо бүдүмжини тыгыдар иш өткүрери керектү деп шүүп турум. Бис эмди калын тошко курчай туттуруп салган отырып жадыс. Анайда мынан ары барза, бисти жаңыс ла бомба аргадап жайымдар» деп, Никсон айткан.

Бир өйдө Владимир Ильич Ленин госуларстволор ортодо бүдүмжи, телекейлик керектерде чындык болоры керегинде куучындарында айткан сөстөр лө эдип турган керектер колбулу ла бирлик болорына көп катап ажару эдип туратан. «Политикада ак-чек болгоны — ийделүзин керелеер, меке-ленгени — уйанын көргүзөр» деп, Владимир Ильич айткан. (Соч. толо жуунтызы. 20 том, 210 стр.).

В. И. Ленин чындык политика меке, кей-куучыннан неле башкаланып турганын темдектеп, мынайда бичиген: «Политикада јартап айтса: эки-үч кижининг ортодо эмес, миллиондор тоолу улустын ортодо колбуларды көргүскен керектерде чындык болоры айткан сөстөрдин ле јүрүмде эдилеп турган керектердин ортодо башказы јок болгоны». (Соч. толо јуунтызы. 32 том, 259 стр.).

Бистинг партия тышјанындагы политиканы өткүрерде, Владимир Ильич Лениннинг бу шүүлтелериле башкарынып јат. Бойынын мааныларына «амыр-энчү», «јеткер јок болоры», «өмөлөжөри» деген сөстөрдү бичиген ороон јаар бүгүн бастыра јер-телекей көрүп туру. Лениннинг Төрөли СССР төзөлгөнүнүн 60-чы јылдыгын темдектеп, ядерный јуу-чакты болдырбайлы, јуу-јепселдерди көптөдөрин токтодоло, астадып јоголторы јанынан куучындажып јөптөжөли деп, парламенттерге, башкаруларга, политический партияларга ла телекейдин албатыларына акту күүниле кычыру эткен.

Советтер ороонынын амыр-энчү кычырузын јер-үстинин ончо талаларында ядерный јуу башталар јеткерге чочыган бастыра улус јарадып укты. КПСС-тинг Төс Комитединин Генеральный качызы нөкөр Юрий Владимирович Андроповтын Москвада өткөн торжественный јуунда эткен юбилейный докладында айдылган јаңы советский шүүлтелерди јаңыс ла амыр-энчүге күүнзеген эл-јон эмес, је анайда ок политический партиялардын ла профсоюзтардын, башкараачы ишчилеринин парламенттердин депутаттарынын ла общественный ишчилердин ортодо тын јилбиркеп угала, јөмпөп турулар.

Советский Союзтын јаңы амыр-энчү шүүлтелерин көп госуларстволордо керсү сагышту башкараачылар кижиликти ядерный јуунын јеткеринен айрыларына иженер быжу арга деп шүүп турулар. Је јаңыс ла США-нын ла НАТО аайынча онын союзниктери болгон Күнбадыш Европада кезик госуларстволордын башкараачы ишчилери советский шүүлтелерди ајаруга албай, биске јарабас болгодый деп айдышты.

Советский шүүлтелерден анайда бачымдап мойногонын ядерный јуу-чак башталганы анчада ла јаан јеткерлү болотон Күнбадыш Европада эмес, је анайда ок США-нын бойында көп улус јаратпай турулар.

США куучындажып јөптөжөри јанынан кичеенбесе, бойынын «нульдан баштаары керегинде» орустарга чек јарабас шүүлтелерин өскөртөлө, јөптөжөргө күүнзеп турганын көр-

гүспезе, Күнбадыштагы башкарулар политический күч керектерге учураардан маат жок. Албаты-калык жаратпай, демонстрациялар өткүрүп тартыжып турганы там тынгийла, учы-учында жаан социальный бускаландар болор жеткер бар» деп, Америкада «Крисчен сайене монитор» газет бичиди.

Жаңы, 1983 жылды амыр-энчүгө күүнзеген ийделер амыр-энчүни корулап алала тынгыдарына, жуу-жепселдерди көптөдөрүн токтодоло, астадып жоголторына иженип уткыдылар. Кижиликти ядерный жуунын жеткеринен аргадайтаны башкарулардын, анайда ок албатылардын кереги болгонун олар жакшы билип, амыр-энчү ле ырысту келер ой учун кыйа баспай тартыжарга белен болгондорун көргүзип турулар.

Н. Модоров

СОДЕРЖАНИЕ

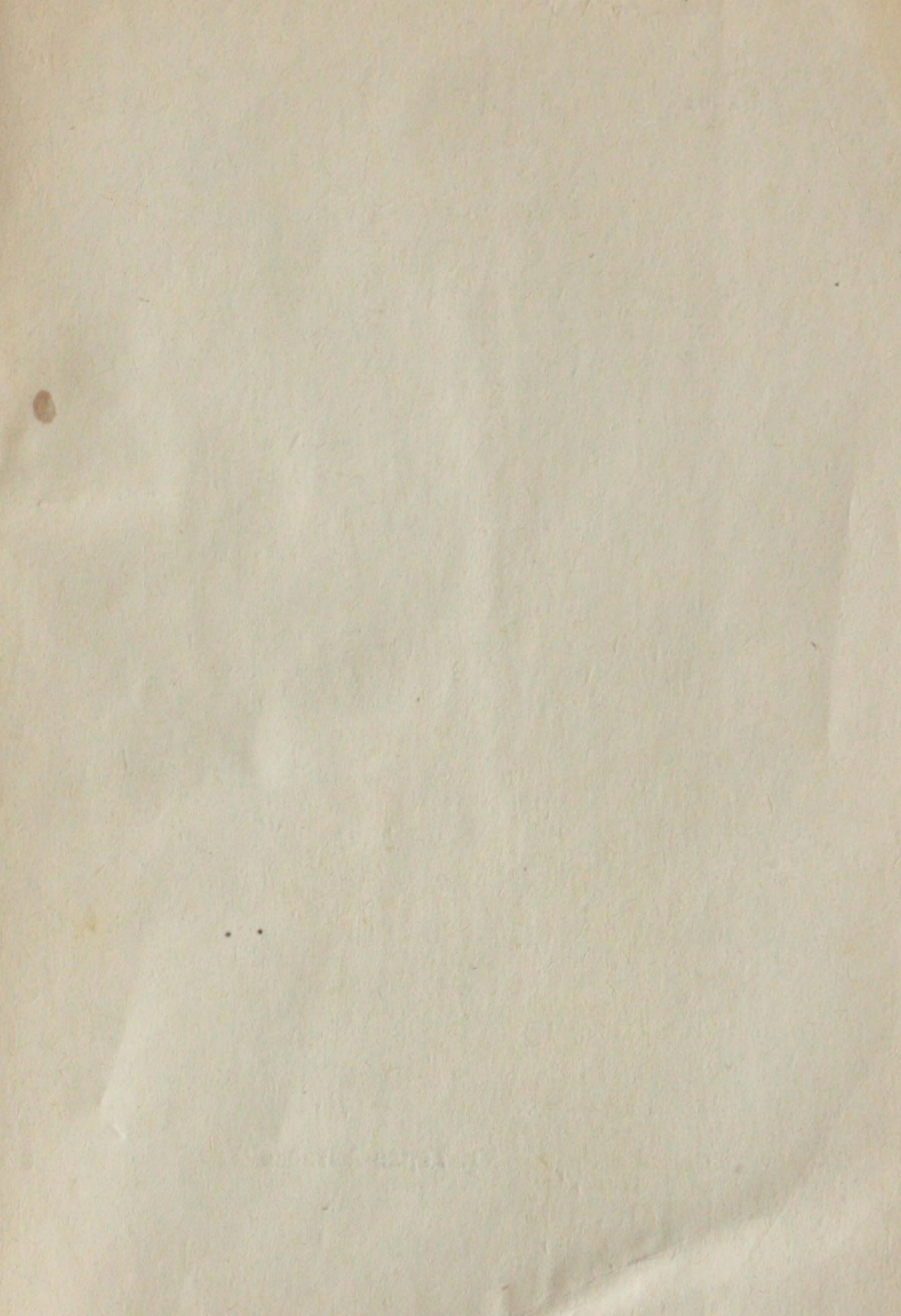
Шаги пятилетки	3
Продовольственная программа — в области	8
Сознательная дисциплина	16
В помощь лекторам и политинформаторам	20
Литература, рожденная Октябрем	22
Год тревог и надежд	27

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

Редакционная коллегия

Подписано в печать 24/1 1983 г. Усл. п. л. 1,86. Уч. изд. л. 1,81. Заказ 175. Тираж 500 экз. Цена 4 коп. Формат 60×84¹/₁₆. АН 09318.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

4 акча

г. Горно-Алтайск